

İktisaden Az Gelişmiş Memleketlerde Emek Arzının Tersine Elastikiyeti

Doç. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ

I — KONUNUN HUSUSİYETİ

«Alman işçileri, siz bir tuhaf adamlarsınız. Fransız ve İngiliz işçilerine içinde buldukları acıklı durumdan nasıl kurtulabileceklerini izah etmek gerekirken, size, daha henüz, acıklı bir durumda olduğumuzun ispat edilmesi lâzım geliyor. Bir parça kötü suçunuzun ve bir bardak biranız olduğu müddetçe bir şeyinizin noksan olduğunuzu farketmiyor ve bilmiyorsunuz; Fakat bu sizin batısınca ihtiyaçsızlığınızdan ileri gelmektedir: Nasıl, ihtiyaçsızlık bir fazilet değil midir diye soracaksınız. Evet, bir hristiyan ahlâk derscisine göre ihtiyaçsızlık elbette bir fazilettir. İhtiyaçsızlık hind ve hristiyan keşişinin faziletidir. Fakat tarihçi ve iktisatçı için başka bir fazilet vardır. Bütün iktisatçılara sorunuz: bir millet için en büyük feldâket nedir? (cevap) İhtiyaçları olmamak. Çünkü ihtiyaçlar bir milletin gelişmesini ve kültürünü harekete getirci kuvvetlerdir. ... Mümkün olduğu kadar çok ihtiyaçları olmak, fakat bu ihtiyaçları gereflî bir şekilde tatmin etmek. İşte bu, bugünün, iktisadî çağın faziletidir. Ve siz bunları anlamadığınız ve buna göre de hareket etmediğiniz müddetçe boşa konuşuyorum demektir.»

Ferdinand LASALLE¹

İktisadî hadiseler az gelişmiş memleketlerde iktisaden gelişmiş ülkelerden birçok yönleri ile ayrılan bir vasat içinde cereyan etmektedir. Bu vasatın ayrı vasıflar taşınması iktisadî hadisenin menşei ve neticelerinin de değişik olmasına yol açmaktadır. Biz burada, mevzuumuzun hudutlarının icabı olarak, az gelişmiş ekonomilerin gelişmiş ekonomilerden başka olan karakterleri üzerinde duracak ve bu manada aralarında bir mukayese yapacak değiliz. Az gelişmiş ülkelere ait güvenilir bir tarif, bunların gelişmiş memleketlerden ayrılan taraflarını göstermek bakımından, maksada kâfi gelecektir. Prof. Dr. Sabri F. Ülgener aşağıdaki şekilde ki bir tarifin bu memleketleri tavsif etmesi bakımından uygun olacağı kanatindedir:

1) Reden von Ferdinand Lasalle. Neuer Deutscher Verlag. Berlin 1928, s. 15. 17-18, Mai 1863, Frankfurt Nutku.

«Nüfusunun büyük çoğunluğu geri bir teknikle ziraatte çalışan ve fert başına reel gelir seviyesi düşük olan memleketler az gelişmiş ülkelerdir. Bu ülkelerin her manasıyla geri ve iptidai cemiyetlerden ayırdedilmelerine yarayacak başka bir kıstas olarak, iktisaden gelişme hevesini ve potansiyelini taşımaları gerektiğini de tarife eklemek yerinde olur.»² İşte, bu yukardaki şekilde tarifî yapılan iktisaden az gelişmiş memleketlerde emek arzının ücret değişimleri karşısında elastikiyeti ele alınacaktır.

A — İstatistikî Verilerin Kifayetsizliği

Az gelişmiş ekonomilerde emek arzı elastikiyetinin incelenmesinde ortaya çıkan ilk problem istatistikî verilerin mevcut olmayışıdır. Bu memleketlerde muayyen devrelere göre, mukayeseler yapılabilecek bir şekilde emek arzı, iş gücü, iş gücü iştirak nisbeti ve reel ücret değişmelerini gösterir sağlam istatistikî malûmat yoktur. İstatistik donelerinin bu vaziyette bulunması bu ülkelerde mecmuu emek arzının ücretler veya gelirler muvacehesinde makro bir tahlilini yapmak imkânını ortadan kaldırmaktadır. İktisaden geri kalmış memleketlerde, mecmuu emek arzının ücretler karşısındaki elastikiyeti hakkında varılacak hükümler, istatistik imkânlarının bugünkü durumu göz önünde tutulursa, geniş ölçüde spekülâtif olacaktır. Böylece bu memleketler için, iktisaden gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi Prof. Paul Douglas, Prof. Clarence Long veya T. A. Finegan'ın araştırmalarına benzer makro bir inceleme yapabilmek bahis konusu değildir.

Az gelişmiş memleketlerde mecmuu emek arzı elastikiyetinin, ücret değişimleri karşısında tam bir tahlilini yapabilmek bir başka güçlükten dolayı da adeta imkânsız hale gelmektedir. Bu güçlük bizatihi iş gücünün bünyesinden doğmaktadır. İktisaden az gelişmiş ekonomilerde umumiyetle büyük ölçüde işsizlik hüküm sürmektedir. Bu işsizlik kısmen açık ve daha fazla gizli haldedir. Bilhassa ziraat sektöründeki gizli işsizlik çok önemlidir. Bu kadar geniş ve ehemmiyetli bir gizli işsizlik hadisesi mevcut iken, elde kısmî bazı istatistik doneleri dahi olsa, emek arzı kavramı mana ve muhteviyatından çok şey kaybetmekte ve vazih olmayan bir hüviyet kesbet-

2) Sabri F. Ülgener, Millî Gelir, İstihdam ve İktisadî Büyüme. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınlarından İstanbul 1962 s. 4

mektedir. Bu memleketlerde, iştiham seviyesinin düşük olmasından dolayı, iş piyasasında daima iş arayanlar yani emeklerini arzedenler vardır. Bunlar büyük ölçüde istihdam imkânlarına kavuşmadan, ücret değişmelerinin mecmu emek arzı seviyesinde hangi tesirleri uyandıracacağını vazıh bir şekilde söylemek hemen hemen imkânsızdır.

Bu durumda iktisaden az gelişmiş memleketlerde mecmu emek arzının elastikiyeti hakkında sıhhatli bir tahlile imkân verebilecek ne kâfi istatistikî malumata ve nede kesin olarak tayin edilebilir bir emek arzı bünyesine sahip bulunuyoruz.

B — Ferdî Emek Arzında Tersine Elâstikiyet

İktisaden geri kalmış memleketlerde mecmu emek arzının elastikiyetini, spekülâtif olmayan güvenilir ve sağlam neticelere ulaştırır bir tarzda tahlil imkânsızlığı karşısında, bu memleketlerde «ferdî emek arzının» tersine elastik olması hali incelenebilir. Bu mecmu emek arzının bir alternatifi vâzîyetindedir ve makro tahlilden mikroya geçilmektedir. Burada hemen şunu belirtelim ki ferdî emek arzının tersine elastik olması halindeki neticeleri umumileştirerek bunu kolayca mecmu emek arzına teşmil edemeyiz. Ferdî emek arzlarının bazı hallerde, ücret değişmeleri ile tersine elastik olmasından mecmu emek arzının da tersine elastik olacağı neticesini acele bir şekilde çıkarmamalıyız. Emek arzı elastikiyetinin tersine olduğu fertler, işçilerinin ekserisinin bu fertlerden teşekkül ettiği işletmeler ve nihayet emek arzının bu özelliği taşıdığı bazı bölgeler bulunabilir. Fakat bunların yanı sıra elastikiyetinin müsbet olduğu emek arzları da mevcut olabilir. Böylece iktisaden geri kalmış ekonomilerde muayyen ve mahdut vasıflara sahip örneklerden genel neticeler çıkarmakta çok ihtiyatlı bulunmak gerekmektedir.

Esasen iktisaden az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler çoğunlukla ikili bir iktisadî karakter arz etmektedirler. Aynı iktisadî çevre dahilinde meselâ bütün bir memleket veya bölgede bir tarafta paranın ve paraya dayanan mübadelenin hakim karakterini teşkil ettiği bir sektör varken diğer taraftan an'anevî kendi kendine yeterli olma şeklinin cari olduğu geniş bir iktisadî alan mevcuttur. Az gelişmiş memleketlerdeki bu iktisadî ikilik (dualite) sebebiyle fertlerin emek arzlarındaki davranışları bir kesimden bir diğerine çok farklı olabilmektedir. Bu memleketlerdeki fertlerin, bilhassa daha az gelişmiş bölge ve sektörlerde çalışanların, ihtiyaçları çok aşağı bir seviyede teşekkül etmiş olduğundan gelirden ziyade serbest

zamanlara sahip olmak eğiliminde oldukları söylenmektedir. Bu fertler için, serbest zamanlara sahip olmak kuvvetli bir arzu halinde olduğundan, çalışmanın marjinal zahmeti «çalışmanın menfi faydası» çok fazladır. »Gelirin mecmu faydası ise bir işçinin belli bir süre zarfında elde ettiği ücret gelirlerinin toplamının sağladığı faydadır. Şu halde çalışmadan biri «pozitif» diğeri «negatif» iki sonuç meydana geliyor. Pozitif olan gelirin faydasıdır, negatif olan çalışmanın menfi faidesi, yani zahmetidir. Çalışmadan doğan pozitif faide (ücret gelirinin marjinal faidesi) ile çalışmadan meydana gelen negatif faide; (çalışmanın marjinal zahmeti) ücret değişimleri karşısında emek arzı elastikiyetini tâyin ederler.»³ İktisaden az gelişmiş ekonomilerde, bu elastikiyetin, serbest zamanlara sahip olma eğiliminin hakim olması sebebiyle, tersine olduğu fikri iktisatçılar arasında yaygındır. Emek arzının tersine elastik olması tabiatıyla yalnız bu faktörle izah edilemez. Başka diğer amiller vardır ve bunlar fertlerin serbest zamanları tercih etmelerini kuvvetlendirici şekilde bir neticeyi doğurmaktadırlar.

Serbest zamanların işe tercih edilmesi bütün bir cemiyetin içtimali ve zihniyet yapısının bir sonucu gibi ortaya çıkmaktadır. «Çinde an'anevi idealler ve arzular çalışmadan ziyade boş zamanlara yönelmiştir. Bunun sebebi münevverlerin ve bilhassa ilim adamlarının hayatının idealize edilmesindedir. Benzer fikirler Hindi-Çinide ve hususiyile kültürel gelenekleri itibariyle çinli olan Anamit'ler arasında hakimdir.»⁴ Serbest zamanlara sahip olmak arzusu her zaman, bazı diğer kültürel, sıhhi v.s. çalışmalar yapmak gayesi ile de ilgili değildir. Meselâ Odr. Prof. Dr. G. Kessler Zonguldak maden ocaklarına yaptığı bir seyahatte bu hali müşahade etmiş ve şu şekilde anlatmıştır: «Serbest zamanlarında birçok işçilerin sadece aylak bir halde uzanmak veya ayakta durmak suretiyle vakit öldürdüklerini müşahade ettim. Birçok kereler ziyaret ettiğim Almanya, Polonya ve Hollandada ki maden havzalarında işçilerin serbest zamanlarını bu kadar boş geçirdiklerini hiçbir tarafta görmedim»⁵.

3) Ahmet Kılıçbay, İktisat Teorisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fak. Yayınlarından İstanbul 1962 s. 344-345

4) Wilbert E. Moore, Industrialization and Labor. Social Aspect of Economic Development Cornell University Press, New York 1951. s. 39

5) Gerhard Kessler, Zonguldak ve Karabükteki Çalışma şartları. İktisat Fak. Mecmuası, Nisan 1948. No. 3 s. 182

İktisaden az gelişmiş memleketlerde aylaklığa karşı olan bu temayül yanında ve aylaklığın da bir sebebi olarak ferdi ihtiyaçların bazı kesimlerdeki kimseler için çok mahdut olması, emek arzındaki tersine elastikiyetin en mühim amili olarak ortaya çıkmaktadır. İktisadî çevrenin (İktisadî birlik, millî ekonomi, bölge) kendi kendine yeterli an'anevi kısmında, ihtiyaçları çok mahdut seviyede teşekkül etmiş olan fert, belli bir ihtiyacını karşılamak için para ve mübadele ekonomisinin hakim olduğu kısma geçerek emeğini arzetmekte ve bu ihtiyacını karşılayacak gelir yekûnunu ne kadar kısa bir müddette kazanırsa emek arzını o kadar erken piyasadan geri çekmektedir. Bunu bir örnekle canlandırırırsak, meselâ oğlunu evlendirmek, ölen öküzünün yerine bir yenisini almak gibi sebeplerle belli bir gelir miktarına ihtiyacı olan köylü bu parayı kazanmak için şehre gidip çalışmaktadır. Orada çalıştığı işte kendisine ödenen ücret haddi yükselirse, arzu ettiği parayı daha erken kazanmakta ve köyüne dönmektedir. Eğer ücret haddi düşük seviyede ise şehirde daha uzun müddet çalışmaktadır. Görüldüğü gibi bu vaziyette emek arzının ücret haddinin değişiklikleri karşısında elastikiyeti tersinedir. Tabiatıyla emek arzının tersine elastik olması durumu sadece kendi kendine yeterli kesimden mübadele kesimine geçen işçi için bahis konusu değildir. Mübadele kesimindeki işçi için de aynı durum varit olabilir. Muayyen bir gelir seviyesine ulaşan işçi bu seviyeden sonra emek arzının miktarını, ya çalıştığı iş saatlerinin müddeti veya çalışma şiddetini azaltarak eksiltebilir.

Ücret haddi H , y çalışma hızıyla çalışma müddeti (saat, gün, hafta veya ay) Zy olsun işçinin geliri $G = H \cdot Zy$ olur. G , meselâ 1000 TL., sabit olduğu zaman, Zy , H büyüdükçe azalacak ve küçüldükçe artacaktır. H 10 ise $Zy = 100$, $H = 20$ halinde $Zy = 50$ olacaktır. Görüldüğü gibi burada ferdi emek arzı Zy ücret haddinin (H) değişmeleri ile tersine elastiktir.

II — EMEK ARAZI ELASTİKİYETİNİN TERSİNE OLMASI VAKIASI

A — Yapılan Müşahade ve Varılan Neticeler

İktisaden az gelişmiş memleketlerde emek arzı elastikiyetinin tersine olduğu iktisatçılar tarafından umumiyetle kabul edilmiş bir vakia olarak gözükmemektedir. «Az gelişmiş memleketlerdeki emek arzı hakkındaki münakaşaların pek azı emek arzı eğrisinin tersine

büküldüğünü göstermekte başarısızlığa uğramıştır.»⁶ Bu hususta, baş tarafta belirttiğimiz gibi, elde kâfi ve itimat edilir istatistiki malûmat yoktur. Bu sebepten burda iktisaden az gelişmiş memleketlerdeki emek arzının elastikiyetine, ve işçilerin ücret değişimleri karşısındaki davranışlarına dair tipik bazı vakıaları ele alacağız. An'anevî kendi kendine yeterli olmaya çalışan sektörde, ferd ihtiyaçlarının çok düşük bir seviyede teşekkül etmiş olması, emek arzının ücret değişimleri ile tersine elastik olmasının en önemli sebebi olarak gözükmektedir. «Nitekim, E n d e n o z y a d a yerli işçilerin davranışlarını tetkik eden bir araştırmacı, bu işçileri çalışmaya sevkeden müsevvik kuvvetin, onların kendi topluluklarında bilinen sosyal statülerinin icap ettirdiği ihtiyaçları temin etmekle sınırlanmış olduğunu anlatmaktadır. Ücretlerin veya toprak mahsulleri fiyatlarının yüksek olması çalışmayı tahrik etmek, arttırmaktan ziyade onu azaltmaktadır.»⁷ «H i n d i s t a n d a da ücrete karşı olan arzusunun elastik olmadığı görülmüştür. Fakat bu hal fabrika işçilerinden ziyade, batı kültürü ile en az temasta olan maden ve çay bahçeleri işçileri arasında müşahade edilmiştir.»⁸ «Arazinin yeterliliği yönünden bir baskı olmayınca S i y a m l ı köylüler haricteki işlere sadece çok mahdut gayeler için girmektedirler.»⁹

Bütün güney P a s i f i k a d a l a r ı n d a aynı vakıa görülmüştür. Şu müşahade Tahitalıların çalışmaya karşı olan tutumlarını göstermesi bakımından tipiktir: Yüksek ücretler sebebi ile, Tahitalı emeğini kiralamaya, hiç bir şeye sahip olmayan insanlardan daha ziyade meyyaldir. Umumiyetle daha önceden tesbit ettiği bir miktar parayı biriktirinceye kadar çalışır. Bu, kazanmayı kararlaştırdığı para, kendisine en uzun müddet hiç çalışmadan yaşamayı temin edecek miktarda olmalıdır. Ücretlerdeki her artışta, bu müddetin bir oran dahilinde uzadığını söylemeğe herhalde lüzum yoktur.»¹⁰

6) Elliot J. Berg. Backward-Sloping Labor Supply Functions in Dual Economics. The Quarterly Journal of Economics. August 1961 No. 3 s. 468

7) J.H. Boeke, The Evolution of The Netherlands Indies Economy, New York Pasifik Council, 1947. p. 27-39

8) Lokonathan, P.S. Industrial Organization in Indies, London. George Allen and Unwin 1935. S. 378-379

9) Virginia Thompson. Labor Problems in Southeast Asia. New Haven. Yale University Press. 1947 s. 231

10) C. Valanziani. «Enquête Démographique en Océanie Française», Population no. 4; s. 93-114 Ocak-Mart 1949.

İşçi ücretlerinin yükseltilmesi, emek arzının ücret değişmeleri ile tersine elastik olması sebebi ile, istihsalin artmasında bir müsevvik rol oynamamakta ve fakat işçiler arzu ettikleri geliri bir an evvel ele geçirdiklerinden ve bundan sonra çalışmanın şiddetini azalttıklarından veya işi terk ettiklerinden dolayı istihsal düşmektedir. Profesör Rustow buna dair şu misali zikretmektedir: «İmdi 20 nci asrın başından itibaren Birleşik Amerika dahilinde otomobil imalâtı ve otomobil kullanma âdeti kuvvetle inkişaf etmek yolunu tutunca, kauçuğa karşı talep sıçarcasına artmış (ki buna Amerikada Rubber-Boom derler) lastik imal eden fabrikaların bu talebi, kauçuk fiyatının da fırlamasına sebep olmuştu. Kapitalist zihniyete göre yapılacak şey, yerli toplayıcılara daha yüksek fiyat ödemek sureti ile istihsalı çoğaltmak olabilirdi. Fakat yerlilerin kapitalist devrine takaddüm eden zihniyetleri icabı bu hal tam aksini doğurur. Çünkü esasen hep böyle iptidaî hislerle hareket eden insanların yegane gayeleri almış oldukları mütevazi hayatları için lüzumlu olan maddeleri tedarik ve bununla iktifa etmekten ibarettir. Şu halde kendilerine, toplayacakları kauçuk mukabilinde yüksek prim tediye edildikçe, ihtiyaçlarını karşılamak gayeleri daha az gayretle gerçekleştirilebilecek demek olacağı için, onlar da daha az çalışacaklardı. Fihakika kazanç emelleri kauçuğun fırlamış olan fiyatları karşısında son derece kamçılanmış olan Avrupalı tacirler yerlilerin bu tembelliği önünde meyusane tedbirlere başvurmışlar, zorbalıkla, tehditle ve fena muameleler tatbik etmek sureti ile bu yerlileri daha büyük gayretler sarfına icbar etmişlerdir.»¹¹

Ücretlerin artmasının, emek arzının kısılmasına yol açtığını ileri sürerek, Fildişi Şahilindeki Avrupalı müteşebbisler yerli işçilerin ücretlerinin arttırılmamasına çalışmışlardır: «Avrupalı arazi sahiplerinin ekseriyeti herhangi bir ücret arttırma teklifine karşı itiraz etmektedirler. Yüksek ücretler ödendiği zaman yerlilerin çalışma şevklerinin ortadan kalkacağını ileri sürmektedirler. Yerlilerin ihtiyaçları mahdut bulunduğundan, 12 frank kazanmak için iki gün çalışan bir kimsenin eğer ücret hadleri arttırılırsa bu müddetin yarısı kadar çalışacağını ve böylece işçi fıkdanının daha da artacağını söylemektedirler.»¹² İktisaden az gelişmiş ülkelerde ve bilhassa bu

11) Alexander Rustow. İktisadî Coğrafya 1. Cilt. İktisat Fak. Yayınlarından İstanbul 1939. s. 125

12) Henri Labouret. «La main d'oeuvre dans l'ouest Africain» Afrique Française, Bulletin du Comité de l'Afrique Française. Mayıs 1930. s. 248

ülkelerin an'anevi, kendi kendine yeterli olmaya çalışan bölgelerindeki emek arzının elastikiyetinin tersine olmasından hareket ederek sadece işçi ücretlerinin arttırılmaması istenmemiş ve fakat aynı zamanda emek arzını çoğaltmak için ücretlerin azaltılması tavsiye edilmiştir. Bunun bir misalini Güney Afrika Birliği Maden Odası Raporunda görüyoruz: «Eğer kabilsesabit bir tarife ile umumi bir ücret indirimini desteklemek babında, halihazırdaki yüksek ücretlerin emek darlığının başlıca sebebinin teşkil ettiği kuvvetle ileri sürülmüştür. Bizim Kaffira dediğimiz işçilerimiz arasında ortalama çalışma müddetinin, ücretlerin daha düşük olduğu mın-tikalardan çok daha kısa olduğu meydana çıkmıştır.....»¹³.

Cezayir'in iktisadî durumu hakkında bir tetkik yapan R. Gendarme'da¹⁴ Cezayir'de emek arzının elastikiyetinin tersine olduğu sonucuna varmıştır. Ücretler artınca işçiler daha az çalışmaya başlamaktadırlar. Çünkü esasen çok mahdut olan ihtiyaçları ücretler artınca daha kısa bir zamanda karşılanmakta ve bundan sonra çalışmak işçiler için gittikçe manasızlaşmaktadır.

Afrikadaki çalışma problemlerini incelemek için Milletlerarası Çalışma Teşkilâtının yaptırdığı araştırmada da Afrikada umumiyetle emek arzı elastikiyetinin değişen ücretler karşısında tersine olduğu neticesine varılmaktadır. Afrikalı işçi muayyen bir ihtiyacını karşılamak için köyünü veya kabilesini terketmekte ve emeğini iş piyasasına arz etmektedir. İhtiyaçlarını karşılayacak geliri elde edince işçi emeğini geri çekmekte ve köyüne dönmektedir. Ücretlerin artması işçinin iş piyasasındaki çalışma müddetinin azalmasına, dolayısı ile emek arzının kısılmasına yol açmaktadır.

«Bir Avrupalının zihniyetine göre bizatihi çalışmadan doğan mes'uliyetler ve tatminlerin, kabilesinden çıkarak, meselâ cihazını hazırlamaya vergileri ödemeye, bir bisiklet veya dikiş makinası satın almağa lüzumlu parayı kazanmak gibi tamamen tayin edilmiş bir gayeye matuf olarak iş arayan bir Afrikalı için hiçbir manası olmadığı kendiliğinden anlaşılmaktadır. Bu gayeye ulaşır ulaşmaz, kendi kabile muhitine ister geçici isterse devamlı bir surette geri dönmesi böylece normal olmaktadır. Bu çeşit işçilere Afrikanın bazı

13) Annual Report of The Chamber of Mines, 1891, Sheila T. Von der Horst'un eserinde zikredilmiştir. Native Labour in South Africa. Oxford University Press. 1942. s. 129

14) R. Gendarme, L'economie de l'Algerie. Sous Développement et Politique de Croissance. A. Colin, Paris 1954

kısımlarında yaygın olarak «target worker» denilmektedir, bunlar belli bir maddî hedefe ulaşmak için çalışırlar; doğduğu köyün hariçinde kalacağı müddet, çalıştığı işe, nakdî olarak eline geçen ücrete, şahsiyetine, ailevi durumuna ve sanayiideki tecrübesine bağlı olmaktadır. Kuzey Rodezya'daki erkeklerin % 54.7 sinin «target worker» oldukları tahmin edilmektedir. Madagaskar'da çiftçiler kendi toprakları dışında pek az çalışmaktadırlar, şayet çalışırlarsa bu meselâ verginin ödenmesi, bazı ithal mallarının satın alınması gibi bir takım mahdut ihtiyaçları karşılamak içindir; bu hedefe, ihtiyaçların çok mütevazî olmasından dolayı, çok kısa bir müddette ulaşılmaktadır. (Doğu Afrikada) Umumiyetle, genç bir kimse kendisinden daha tecrübeli bir grup arkadaşı ile iş aramağa gider ve 6 ilâ 9 ay çalıştıktan sonra kendi köyüne, evine döner. Bu durumda olan işçi muayyen bir miktar parayı kazanmayı arzu etmektedir ve bu miktarı ne kadar çabuk elde ederse işi de o nisbette çabuk terketmektedir. Daha fazla bir para teklifi onu işinde tutamamaktadır: Ücretlerdeki bir artış işçinin daha erken işini terketmesine imkân vermekte ve fakat onun daha uzun kalmasını sağlayamamaktadır. Fildişi Sahilleri, Gana, Belçika Kongo'sunun ve Ruanda, Urundininin bazı kısımları, Uganda, Niyasalan, Portekizlerin Angola ve Mozambikteki toprakları gibi bölgelerde de durum hemen hemen aynıdır.»¹⁵

B — Neticelerin Tahlihi

Yukardaki izahattan vazih bir şekilde anlaşılacağı üzere, Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı gibi çalışma meselelerinde büyük bir selâhiyeti olan bir kurumun yaptırdığı araştırma Afrikanın çok büyük bir kısmında köylü-işçi emek arzının ücret değişimleri ile tersine elastik olduğunu göstermektedir. Bu durum şehirdeki işçiler için de bahis konusu olmaktadır.(1). Emek arzı tersine elastik olduğu zaman, işçileri daha fazla çalışmaya teşvik için ücretlerde tatbik edilen prim sistemi beklenen neticeyi vermemektedir. Buna ait Fildişi Sahilinde vukuu bulan şayanı dikkat bir misal vardır. Bu misal yontma taş yerleştiren bir grup işçiye aittir.

15) Les Problemes du Travail en Afrique. Bureau International du Travail Genève 1958. s. 158

«Gündelikçi olarak çalıştıkları zaman bu işçiler 25 ilâ 30 taş yerleştiriyorlardı. Günde 50 taş yerleştirme esasına göre bir ücret teklifi alınca bunu kabul ettiler ve işlerini öğleye kadar bitiriyorlardı. İlâve istihsal için çoğalan prim esasını tatbik edilince yerleştirilen taş adedi 5 haftada ortalama 200'e yükseldi. (Bu rakam işveren tarafından bir hudut olarak tesbit edilmişti) 7. haftada ise istihsal 100 taşa düştü ve bu seviyede kaldı. Bu durumdan işçilerin, amormal derecede yüksek ücretler sayesinde birkaç hafta zarfında zaruri ihtiyaçları ile uzun zamandanberi çok istedikleri «lüks» maddeleri elde ederek bütün arzularını tatmin ettikleri neticesi çıkarılmıştır.»¹⁶

Burada verdiğimiz ve az gelişmiş memleketlerdeki emek arzının ücret değişimleri ile tersine elastik olduğu halleri gösteren misalleri çoğaltmak mümkündür. Fakat bunlar aynı noktanın teyidi manasında olacağından sayılarını arttırmada fazla bir fayda düşünülemez. İktisaden az gelişmiş memleketlere ait incelemeler yapmış iktisatçılar bu memleketlerde emek arzının ücretlerle tersine elastik olduğu birçok vakıalar müşahade etmişlerdir. Bu müşahedelerin çokluğuna ve birbirlerini, hemen hemen istisnasız, olarak teyid etmelerine rağmen elde ekonominin bütünündeki emek arzını içine alan istatistiki araştırmalar olmadığından ve işaret ettiğimiz sebeplerden dolayı, iktisaden az gelişmiş memleketlerde mecmu emek arzının ücret haddindeki değişimlerle tersine elastik olduğunu söyleyemeyiz. Ancak, şu hususta açıkça gözükmektedir ki iktisaden az gelişmiş memleketlerde emek arzı elastikiyeti birçok hallerde tersinedir. Bu durum daha ziyade menşe itibarı ile an'anevî kendi kendine yeterli sektörden gelip para ve mübadele ekonomisinin cari olduğu modern sektöre geçen işçilerin emek arzlarında ortaya çıkmaktadır. Bunların emek arzı miktarları ücret hadlerinin değişimleri ile umumiyetle tersine elastiktir. Çünkü çoğunlukla bu tip köylü-işçiler kendilerinin ve bakmakla mükellef bulduklarının geçimleri için, sadece emeklerini başkalarına arz ettikleri zaman elde ettikleri ücretlere bağlı ve muhtaç değillerdir. Kendilerinin umumiyetle toprak, hayvan sahibi olmak gibi başka geçim kaynakları vardır. Bunlar iş piyasasına emeklerini vergi ödemek çift hayvanları satın almak, oğlunu evlendirmek v.s. gibi daha ziyade muayyen ilâve bir gelire ihtiyaç duydukları zaman arzetmektedirler. Bu belli gelir miktarını

16) Bureau International du Travail. Yukarıda adı geçen eser. s. 713

ne kadar erken kazanırsa iş piyasasından o kadar erken ayrılmakta ve dolayısıyla emek arzı miktarının azalmasına yol açmaktadırlar. Böylece ücret yükselmeleri emek arzı miktarını düşürmekte, muayyen ücret eksiltmeleri ise arzı arttırıcı istikamette bir tazyik yaratmaktadır.

İktisaden az gelişmiş memleketlerde bilhassa köylü-işçi emek arzı elastikiyetinin, daha ziyade ihtiyaçların mahdut bulunması yüzünden, tersine olması bu memleketlerdeki emek verimliliğinin üzerinde şüphesiz menfi bir tesir husule getirecektir. Ancak muayyen bir para miktarı için çalışan işçi emeğinin vasıflarını arttırmaya ve ihtisaslaşmaya lüzum duymayacaktır. Çünkü o kendisini sanayiide devamlı bir eleman olarak telâkki etmemektedir. Köylü-işçinin asıl iktisadî faaliyet çevresini köy teşkil ettiğinden ilk fırsatta oraya dönecektir. Bunun manası ise, çok sayıda bu tip işçi çalıştıran işletmelerde işçi devri nisbetinin yüksek olması demektir. Bu hal ise emeğin verimliliğinin düşüklüğünü daha da şiddetlendirmektedir. Görüldüğü gibi kazanma «hırsının» az olması, gelişme mecburiyetinde olan memleketlerin bu yoldaki gayretlerinde bir mania olarak ortaya çıkmaktadır.

III — AFRİKADA EMEK ARZI ELASTİKİYETİNİN TERSİNE OLDUĞUNA İTİRAZ

İktisaden az gelişmiş ülkelerde emek arzı elastikiyetinin, değişen ücret hadleri karşısında, tersine olmasını incelerken, başlıca iki faktörün bu neticeyi doğurduğunu gördük: İhtiyaçların mahdut olması ve bunun tabii bir sonucu olarak ferdin emeğini mübadele sektöründeki iş piyasasına önceden tesbit edilmiş bir gelir yekûnunu elde etmek için arzetmesi. Bu sonuncu sebepten dolayı emeğin arzeden işçilere muayyen hedefli işçiler (target workers) denilmektedir. Bundan önceki kısımda verdiğimiz misaller bu tip işçilerin emek arzı elastikiyetlerinin nasıl tersine elastik olduğunu göstermişti. Bu mevzuda araştırma yapan iktisatçıların müşahadelerinden bu halin Afrikada da geniş ölçüde cari olduğu anlaşılmaktadır.

A — İtiraz

Fakat Prof. Elliot J. Berg Afrika'da emek arzı elastikiyetinin, ücret hadlerindeki değişmeler karşısında, tersine olduğu neticesi-

ne itiraz etmektedir¹⁷. E. J. Berg emek arzını üç ayrı kısımda ele almaktadır:

- 1 — Ferdî emek arzı
- 2 — Mübadele ekonomisindeki emek arzı
- 3 — Bir memleket veya bölgedeki emek arzı

Şimdi, bu üç ayrı kısımdaki emek arzının tersine elastik olması fikrine yapılan itirazı ana hatları ile görelim:

1 — Bir Afrikalı köylünün emeğini ne kadar müddet iş piyasasına arzedeceği hususunu tayin eden faktörler, mübadele ekonomisindeki bir ferdin bu konudaki kararını tayin eden faktörlerin umumiyetle aynıdır. Bunlar, ferdin serbest zamanlarla gelir arasındaki tercihi, ücret dışı gelirin seviyesi, ücret hadleri gibi amillerdir.

Öyleyse emek arzı'nın süresi hakkında ferdin kararını tayin ettiren başlıca faktörler şunlardır: a) Köydeki serbest zamanlarla, para şeklindeki gelirler arasındaki tercihin kuvveti b) Köydeki istihalden elde edilen gelirin seviyesi. c) Köyde kazanılabilen gelirin çalışmaya karşılık kıymeti. d) Köyün dışında kazanılabilen gelirin çalışmaya karşılık olan kıymeti. İşte başlıca bu dört faktör ferdin emek arzına ait kararını ortaya çıkarmaktadır.

İktisadî tahlillerde bu ve diğer tesirler altında kalan fertlerin iktisadî faaliyetlerinde en fazla fayda prensibine göre hareket edecekleri ve belirli bir iktisadî davranışa sahip oldukları söylenmektedir. Bu iktisadî davranışa an'anevî veya geçiş halindeki cemiyetlerde rastlanmadığı ileri sürülmektedir ki bu doğru değildir. İktisadî inkişafın başlangıcında Afrikalı işçinin emek arzı ile köydeki geliri ve mübadele ekonomisindeki ücret hadleri arasında tersine bir münasebet vardır. Bu tip işçiler muayyen hedefli işçilerdir (target vorkers) ve bu hedeflerine ulaşır ulaşmaz gelir talep elastikiyetleri sıfıra müncer oluyor ve yalnız serbest zamanları tercih ediyorlar.

Fakat bugünkü Afrika da muayyen hedefli işçi olmak hadisesi öneminden kaybetmiştir. Çünkü işçiler artık «muayyen hedefli» (target worker) değildir ve fakat «hedefleri değişmiş» (modified target workers) işçilerdir. İşçilerin elde etmek istedikleri yeni

17) Elliot, Yukarıda adı geçen makale, s. 470 - 490

hedefler vardır. Yükselen ücret hadleri, uzun vadede, yeni istihlâk maddelerine karşı ihtiyaçların doğmasına yol açmakta bu ise geliri arttırmak için daha fazla çalışmak temayülünü şiddetlendirmektedir. İhtiyaçlar gittikçe çoğalmaktadır. Ücret hadleri ile istihdamda sarfedilen müddet arasındaki münasebet sertliğini kaybetmemekte ve menfi (tersine) elastikiyet hadisesinin vukuu bulma imkânları azalmaktadır.

2 — Mübadele Ekonomisindeki emek arzı: Köyde elde edilen gelirin seviyesi ve bu gelir seviyesindeki değişmeler, mübadele ekonomisine arz edilen emek miktarı üzerinde tesir eden başlıca faktörlerdir. Muayyen bir bölgede, gelir seviyesinin yüksek olduğu köylerden daha az işçinin, gelir seviyesi düşük köylerden ise daha çok işçinin dışarı giderek çalıştıkları görülmektedir. Bu hal Afrikanın her tarafında caridir. Köydeki gelir seviyesi muvacehesinde emek arzı elastikiyeti menfi (tersine)dir.

Fakat emek arzını ortaya çıkaran elemanlardan ikisi (çalışanların sayısı ve çalışma müddeti), ücret değişiklikleri karşısında zıt istikametlerde hareket etmektedirler. Ücret hadlerindeki bir yükselme bir taraftan, iş piyasasına kendi kendine yeterli olmayan çalışan an'anevi kesimden daha fazla sayıda işçi çekerken diğer taraftan da halen ücretli işlerde istihdam edilenleri çalışma müddetlerini kısmaya sevk edebilir. Çünkü bunlar muayyen hedefli işçiler olabilir ve hedeflerine daha çabuk ulaşip emek arzı miktarlarını azaltabilirler. Bir ücret yükselmesinin, yekûn emek arzı miktarını arttırıp veya eksiltmesi çalışanların sayısının artması ile ortalama çalışma müddetlerinin azalmasından hangisinin daha büyük veya küçük olduğuna bağlıdır.

Öyleyse, mübadele ekonomisinde, ücret değişmelerinin mecmu emek arzı üzerindeki tesirleri sabit ve tek istikametli değildir.

Afrikanın inkişafının başlangıç yıllarında ücret hadlerinde bir yükselme köy dışında iş arayan afrikalıların sayısını arttırıyordu. Mamafih, başlangıç yıllarındaki bu ücret yükselmeleri ile emek arzı arasındaki müsbet elastikiyet nisbeti küçüktü. Bunun sebebi ihtiyaçların az olması ve diğer sosyolojik amillerdi. Köylülerin ekserisi ücretin cazibesine kapılmıyorlardı. Bu yıllarda bir ücret yükselmesi daha fazla insanın mübadele ekonomisinin hakim olduğu çevreye gelerek emeklerini arzetmesi neticesini doğururken, istihdam edilmiş işçilerin de işde kalma müddetlerini azaltmakta idi.

Bugün is durum aksinedir. Daha sonraki devrede ve bugünkü Afrikada, daha fazla afrikalı köylü teşvik imkânlarının hududunda bulunmaktadır, nisbi olarak küçük ücret değişimleri onları ücretli işlerde istihdam edilmeye çekebilir. Nitekim ücret artışları çok fazla sayıda insanı iş piyasalarına çekerken, çok az sayıda işçi çalışma müddetlerini kısımaktadır.

Şu halde, bugün Afrikanın birçok bölgelerinde, bir bütün olarak mübadele ekonomisinin hakim olduğu kesime yapılan mecmu emek arzı eğrisi (ücretlerin umumi seviyesi ile mübadele sektöründe mevcut emek arzı miktarı yekûnu arasındaki münasebet) müsabet bir elastikiyeti ortaya koyucu bir seyir takip etmektedir.

3 — Bir Bölgedeki Emek Arzı: Afrikadaki iş piyasalarının beynelmilel karakteri göz önünde tutulursa ücretlerdeki bir artış mecmu emek arzı miktarını, istihdam edilen insanların sayısını çoğaltarak, iki yolda arttıracaktır: a) Yükselen ücretler daha çok sayıda köylüyü ücretli istihdam işlerine cezbedecektir ve b) Başka yerlere gitmeyi düşünen gerek yerli ve gerekse yabancı muhacir işçiler ücretlerin arttığı memlekette kalacaklardır.

B — İtirazın Tenkidi

Prof. Elliot J. Berg'in Afrikada emek arzı elastikiyetinin tersine olduğu fikrine karşı yapmış olduğu itirazı ana hatları ile görmüş bulunuyoruz. Bu itiraz bundan önceki kısımda ele aldığımız ve Afrikada emek arzında tersine elastikiyeti gösteren vakialara ait müşahadelerle tezat teşkil etmektedir. Nitekim E. J. Berg'in itirazı, tenkid edilmiştir. Peter F. M. Loughlin, E. J. Berg'in itirazını başlıca üç noktadan tenkid etmektedir:¹⁸

1 — E. J. Berg'in itirazında münakaşasını yaptığı ücretler, müşevvikler, ferdi kararlar ve buna benzer diğer hususlar yalnızca kendi kendine yetmeye çalışan an'anevi sektörden mübadele kesimine kısa veya uzun bir müddet için hicret eden işçiler için ele alınıp incelenmiştir. Tahlilini böyle bir çevreye münhasır kılmakla Berg hakikatten uzaklaşarak büyük bir hata işlemektedir. Hata çok önemli bir iktisadî sektörün tahlil dışı tutulmasından doğmaktadır. Bu da en fazla emek talep eden, en fazla ücretli işçi istihdam eden

18) Peter F. M. Mc. Loughlin, Backward-Sloping Labor Supply Functions in Dual Economics. The Africa case comment The Quarterly Journal of Economics. November 1962. No. 4 s. 660

sektördür yani bizzat zirâî sektörün kendisidir. 170 milyon afrikalıdan yaklaşık olarak 60 milyon istihdam edilebilir erkektir. E. J. Berg'e göre «8 milyona yakın işçi senenin herhangi bir kısmında ücret mukabili çalışmaktadır.» Buna Avrupa tipi işletmelerde, idarede ve çiftliklerde çalışanlarda dahil edilmıştır. Bu örnek olarak bir hata teşkil etmektedir. Geri kalan 52 milyon nakdî gelirlerini nasıl elde ediyor? Bazıları «tamamiyle» istihallerini satarak. Fakat büyük ekseriyet büyük çiftçilerin, müstahsilin, ortakçıların, tacirlerin v.s. yanında ve ücretle çalışmaktadırlar. Bunlar belki bir kaç hafta veya birkaç ay işte kalmaktadırlar. Fakat bu kadar müddet çalışma onların ihtiyacını hissettikleri nakdi geliri elde etmeğe kâfi gelmektedir. E. J. Berg bu kadar geniş bir işgücünü tahlilinin dışına bırakmakla hata yapmıştır.

2 — E. J. Berg, Afrikada emek arzı elastikiyetinin tahlilini yaparken «hakiki gelir» le «nakdî gelir» arasındaki münasebeti ihmal etmektedir. Hakiki gelir» köylünün bizzat kendisinin istihsal edip yine kendisinin istihlâk ettiği gıdalar ve diğer şeylerdir. Nakdî gelir ise istihsal ettiği malların satışıyla emeğini kiraladığı zaman elde ettiği ücretten meydana gelen gelirin yekûnudur. Köylünün «hakiki geliri» kuraklık v.s. gibi sebeplerle onun ihtiyaçlarını karşılayamazsa o zaman hayat standardını sabit tutabilmek için nakdi gelir elde etmeye çalışacaktır. Kuraklık halinde hem kendi istihlâk edeceği ve hem de pazarda satacağı istihsal miktarı azalmış olduğundan nakdi gelir elde edebilmek için yapabileceği tercih imkânları çok mahduttur. Böyle olunca köylü, zirâî iş piyasasına emeğini arzedecektir. Fakat kuraklık gibi sebepler umumî olduğu için iş piyasasına emeklerini arzedenenlerin sayısı çok fazladır. Diğer taraftan mahsul kıtolduğundan emeğe karşı olan talepte azalmıştır. Bu durumda, zirâî sektörde ücretlerin seviyesi de düşüktür. Ayrıca zirâî, maddeler ve gıda fiyatları artmıştır. İşte böyle bir durumdadır ki köylü paranın hakim rol oynadığı mübadele ekonomisindeki iş piyasasına gidecektir.

3 — Elliot J. Berg zirâî maddelerin fiyatları yükselince köylünün nakdî geliri arttığı için emeğini arzedenen muhacir işçilerin sayılarının azaldığını, bu fiyatlar düşünce bunun aksine daha çok sayıda muhacir işçinin emeklerini arz etmek için mübadele ekonomisi sektörüne geçtiğini ileri sürmektedir. Halbuki durum aksinedir. Çünkü zirâî maddelerin fiyatlarının düşmesi bunlara karşı olan talebin azalmasından değil ve fakat mahsulün bol olmasından ileri

gelmektedir. Mahsul bol olunca, tarif icabı, köylünün «hakiki geliri» yükselmekte ve dolayısı ile köylerden dışarıya olan emek arzı azalmaktadır.

E. J. Berg, M. Mc. Loughlin'in bu tenkidlerini ele alarak daha önce açıkladığımız görüşlerinde ısrar etmiştir¹⁹. M. Mc. Loughlin'in tenkidlerine yapılan itiraz ne mahiyette olursa olsun E. J. Berg Afrikada emek arzı elastikiyetinin tersine olmadığını ileri sürerken bu neticeyi haklı gösterecek sağlam temellere dayanan bir izah tarzı ortaya koymamıştır. Her şeyden önce böyle bir hükmü doğrulayan istatistikî malûmatı ve diğer müşahade verilerini zikretmemektedir. Yapılan zihni bir muhakeme ameliyesidir. Afrika kıtasının iktisadî inkişafının başlaması ile modern mübadele sektörüne olan emek arzının arttığı açıkça görülmektedir. Fakat bundan Afrika emek arzında tersine elastikiyet hadisesinin ortadan kalktığı neticesini çıkarmak hatalı görünmektedir. Emek arzının tersine elastik olması keyfiyeti daha çok gelişmiş iktisadî çevrelerde dahi ortaya çıkmaktadır. Afrikada modern mübadele sektörüne olan emek arzının ücretlerin artması dışındaki faktörlerle de meydana geldiğini gözden uzak tutmamak icap etmektedir. Bunlar köylerdeki nüfusun artması, yolların yapılması, şehirlerin cazibesi v.s. gibi âmil-lerdir.

Modern ekonomik kesimle temasa geçen bütün mahdut hedefli işçilerin (terget workers) hepsinin hedefleri değişmiş işçiler (modified terget workers) haline geldiklerini söylemek çok güçtür. Bir kere bu işçilerin önemli bir kısmı köylerinin dışındaki iş sahalarında çok kısa bir müddet için çalışmaktadırlar. Tarlası ve diğer işler için sonradan tekrar köyüne dönmektedirler. Bunların modern ekonomi sektörüne gelip emeklerini arzetmeleri geçici bir karakter taşımaktadır, arızidir. Bu müddet içerisinde şehir hayatına dahil olmakta ve kazandığı parayı muayyen bir gaye (çocuğunu evlendirmek, kendisi evlenmek, çift hayvan satın almak, vergi ödemek v.s.) için tasarruf ettiğinden modern istihlâk mal veya hizmetlerini satın almamaktadır. Kısacası ne köy dışında kalma müddeti ve ne de bu kalma süresince yaşama tarzı bu tip köylü işçilerin hedeflerini değiştirmeye kâfi gelmektedir. Ayrıca ücret artışlarının bu işçilerin emek arzlarının elastikiyetini değiştirici ölçüde büyük olup olmadığı da E. J. Berg tarafından belirtilmemiştir. İktisaden az ge-

19) Elliot J. Berg. Reply. The Quarterly Journal of Economics November 1962. No. 4 s. 662

lişmiş memleketlerde, hayat seviyeleri çok düşük, ihtiyaçları gayet mahdut ve uzun zamandanberi modern ekonomi sektörüyle temas halinde bulunmayan kitlelerin, cüz'î ücret artışları karşısında, emeklerini arz ederek elde etmek istedikleri hedeflerde büyük değişiklikler yapacakları beklenemez. Ücretlerdeki ufak artışlar buna kâfi gelmeyecektir.

Bu işaret ettiğimiz sebeplerden ve önceki kısımda açıklanan vakıalardan Afrikada ve diğer az gelişmiş ülkelerde emek arzı elastikiyetinin, ekonominin birçok kesimlerinde, tersine elastik olduğu anlaşılmaktadır. Ücret haddindeki değişmeler karşısında emek arzının davranışlarını iktisaden az gelişmiş memleketlerde inceledikten sonra şimdiki Türkiyedeki duruma geçebiliriz.

IV — TÜRKİYEDE EMEK ARZINDA TERSİNE ELASTİKİYET

A — İstatistikî Bilgilerin Yetersizliği

Türkiyede mecmu emek arzı elastikiyetinin sıhhatli bir şekilde hesap edilmesi ve bilinmesinde durum, bundan evvelki fasılda incelediğimiz iktisaden geri kalmış memleketlerdekine çok benzemektedir. Hali hazırdaki istatistikî malûmat, iş gücü, iş gücü iştirak nisbeti, çalışılan iş saatleri, ücret tahavvülleri, emek arzında değişmeler gibi konularda, ücret değişmeleri karşısında mecmu emek arzı elastikiyetini tesbit etmeye imkân verici ve güvenilir kesin neticelere vardırıncı nitelikte değildir. Mecmu emek arzı elastikiyetinin hesap edilmesi gayesiyle gerekli şekilde teferruatlı olmayan mevcut bazı istatistik verilerine dayanılarak varılacak sonuçlar çok spekülâtif ve yanıltıcı mahiyette olacaklardır. Türkiyede, emek arzı elastikiyetine ait itimat edilir neticeler elde etmeğe medar olabilecek şekilde, mecmu emek arzı miktarı veya daha çok istatistikî bir kavram olan iş gücü iştirak nisbetinin hesabına imkân verecek mutalardan mahrum olduğumuz gibi esasen bu sebepten bunların ücret değişmeleri karşısındaki seyirlerini de bilememekteyiz.

Ücret değişmeleriyle mecmu emek arzında vukuu bulan tahavvüllerin ölçülememesine yol açan önemli bir sebep de Türkiyede büyük ölçüde açık ve gizli işsizliğin hüküm sürmesi ve bilhassa sonuncusunun miktarının kesin olarak bilinmemesidir. «Diğer geri kalmış ziraî memleketler gibi memleketimizde de ziraî sektörde devamlı bir mevsim işsizliği cari bulunmaktadır. Vasatî olarak köylümüzün

yılda kaç gün çalıştığı malûm değildir. Memleketimizde de mevsim işsizliğinin yanında devamlı olarak kronik saklı işsizlik vardır. ve az gelişmiş memleketlerde zirai nüfus hakkında yapılan araştırmalarda fazla nüfusun nisbeti Doğu Avrupa memleketlerinde asgari olarak % 20-25, Mısırdaki takriben % 50, Cenubi İtalyada % 40 Orta Doğu ve Asya memleketlerinde % 25-50 olarak hesap edilmektedir. Prof. Reşat Aktan ziraattaki bu fazla nüfusun Türkiye de % 50-55 olduğunu tahmin etmektedir»²⁰.

Türkiyede hüküm süren işsizliğe dair rakamlar geniş ölçüde birer tahmin mahiyetindedirler. Bunun senelere göre temevvüde kesin olarak bilinmemekte ve aynı şekilde tahminlere dayanmaktadır. Nitekim, aşağıda verdiğimiz Devlet Plânlama Teşkilâtının rakamları da aynı niteliktedir. Bu tablo tarım sektöründeki gizli işsizliğe aittir.

*Tarım Sektöründe Çalışması Gerekli Olmayan Nüfusun En Çok ve En az Olduğu Aylara Göre Dağılımı (Bin olarak)*²¹

Yıllar	Temmuz	Ocak
1955	400	7.400
1960	800	8.300

Not: 1962 için Temmuz ayında gizli işsiz tahmini 1 milyondur.

Tabiatıyla bu ve buna mümasil tahmini ve gayri kâfi istatistikî verilere dayanılarak kesin mahiyeti bulunması icap eden tahliller yapılmamaktadır. Esasen iktisaden az gelişmiş veya gelişme halindeki memleketlerde mecmu emek arzının elastikiyetini hesap edebilmek için tarım sektörüne ait rakamları bilmek kifayet etmemektedir. Çünkü bu memleketlerde, emek arzının tersine olma hadisesi daha ziyade ve geniş ölçüde tarım sektöründen şehire sanayi ve endüstri sektörüne geçen iş gücünde ortaya çıkmaktadır. Tarım faaliyetleri umumiyetle kendi kendine yeterli olmaya çalışan an'anevi sektörü sanayi ve hizmetler ise para ekonomisine dayanan modern mübadele sektörünü temsil etmektedir. Burada ikili bir iktisadî durum (Dual Economies) vardır.

20) Cahit Talas, İctimai İktisat Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İkinci Bası, Ankara 1961, s. 532-534 Burada Prof. Reşat Aktan'ın da incelemesine atıf yapılmıştır.

21) Kalkınma Plâni, Birinci Beş Yıl 1963-1967 T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, Ankara Ocak 1963, s. 445

B — İkili İktisadî ve Zihniyet Yapısı

Türkiyenin iktisadi bünyesi pek çok taraflı ile bilhassa zihniyet ve sosyal yapısı itibariyle ikili bir vaziyet arz etmektedir. Bir tarafta modern mübadele ekonomisinin karakter ve şartlarının mevcut olduğu hesimler millî ekonomide yer almışken diğer tarafta an'anevî iktisadî faaliyet ve zihniyetin hakim olduğu önemli derecede geniş iktisadî çevreler de vardır. Birçok iktisadî faaliyet dallarının ve iktisadî alanların halen iktisaden geri kalmış ekonomilerin vasıflarını taşıdığı Türkiye aynı zamanda iktisaden gelişme halindedir. Prof. W. W. Rostow Türk ekonomisinin 1937 yılındanberi iktisadî gelişme (take-off) safhasına girdiğini söylemektedir²². İşte Türkiyenin gelişen ekonomisi ve kısmen gelişmiş iktisadî çevrelerle, halen geri kalmış ekonomilerin özelliklerini arzeden iktisadî kesimler ortaya ikili iktisadî bir bünye, tezatlı durumlar ve ayrı ayrı birbirine zıt beşerî davranışlar çıkarmaktadır. Türkiyede fertlerin iktisadî vakıalar karşısındaki tutumları, kazanç arzularının mahiyet ve hudutları bilhassa bazı hallerde çok farklı olmaktadır. Bu zihniyet ve davranış farkları tabiatıyla fertlerin çalışma arzularında ve emeklerinin arzında tayin edici faktörler olarak rol oynamaktadır.

Yukarda belirttiğimiz sebepler yüzünden Türkiyede ücret değişimleri karşısında mecmu emek arzının elastikiyetine ait marko bir tahlil yapamayacağımızdan, burada, mikro, bazı kısmî tezahürleri ihtiva edici, bir analize esas teşkil etmek üzere kazanma arzundaki bu zihniyet ve davranış farklarını gayet vazih bir şekilde ortaya koyan bir misal zikredeceğiz.

Prof. Daniel Lerner, ortadoğu memleketlerinde, an'anevî toplum bünyesinden modern cemiyet şekillerine geçişi incelemiş bulunmaktadır²³. Bu araştırması sırasında Balgat köyü üzerinde hususî bir dikkat ve ısrarla durmaktadır. Çünkü «Az gelişmiş ülkelerdeki modernleşmenin ferdi ölçüdeki manası, minyatür olarak, biri bakkal ve diğeri muhtar bulunan iki Balgatlının hayatında takip edilebilir.»²⁴ Balgat köyünde ilk araştırma 1950 yılında yapılmıştır. Köy-o zaman Ankara belediyesinin hudutlarından 8 kilometre uzakta bulunuyor ve köye gitmek oldukça güç oluyordu.

22) W. W. Rostow. The Stages of Economic Growth. Cambridge. The University Press. 1962. 8 Baskı s. 38

23) Daniel Lerner. The Passing of Traditional Society. The Free Press of Glencoe. İkinci Basım, 1962

24) Daniel, Yukarda adı geçen eser. s. 19

yılda kaç gün çalıştığı malûm değildir. Memleketimizde de mevsim işsizliğinin yanında devamlı olarak kronik saklı işsizlik vardır. ve az gelişmiş memleketlerde zirai nüfus hakkında yapılan araştırmalarda fazla nüfusun nisbeti Doğu Avrupa memleketlerinde asgari olarak % 20-25, Mısırdaki takriben % 50, Cenubi İtalyada % 40 Orta Doğu ve Asya memleketlerinde % 25-50 olarak hesap edilmektedir. Prof. Reşat Aktan ziraattaki bu fazla nüfusun Türkiye'ye de % 50-55 olduğunu tahmin etmektedir»²⁰.

Türkiyede hüküm süren işsizliğe dair rakamlar geniş ölçüde birer tahmin mahiyetindedirler. Bunun senelere göre temevvüde kesin olarak bilinmemekte ve aynı şekilde tahminlere dayanmaktadır. Nitekim, aşağıda verdiğimiz Devlet Plânlama Teşkilâtının rakamları da aynı niteliktedir. Bu tablo tarım sektöründeki gizli işsizliğe aittir.

*Tarım Sektöründe Çalışması Gerekli Olmayan Nüfusun En Çok ve En az Olduğu Aylara Göre Dağılımı (Bin olarak)*²¹

Yıllar	Temmuz	Ocak
1955	400	7.400
1960	800	8.300

Not: 1962 için Temmuz ayında gizli işsiz tahmini 1 milyondur.

Tabiatıyla bu ve buna mümasil tahmini ve gayri kâfi istatistik verileri dayanılarak kesin mahiyeti bulunması icap eden tahliller yapılmamaktadır. Esasen iktisaden az gelişmiş veya gelişme halindeki memleketlerde mecmu emek arzının elastikiyetini hesap edebilmek için tarım sektörüne ait rakamları bilmek kifayet etmektedir. Çünkü bu memleketlerde, emek arzının tersine olma hadisesi daha ziyade ve geniş ölçüde tarım sektöründen şehire sanayi ve endüstri sektörüne geçen iş gücünde ortaya çıkmaktadır. Tarım faaliyetleri umumiyetle kendi kendine yeterli olmaya çalışan an'anevi sektörü sanayi ve hizmetler ise para ekonomisine dayanan modern mübadele sektörünü temsil etmektedir. Burada ikili bir iktisadî durum (Dual Economies) vardır.

20) Cahit Talas, İktisat Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İkinci Bası, Ankara 1961, s. 532-534 Burada Prof. Reşat Aktan'ın da incelemesine atıf yapılmıştır.

21) Kalkınma Plânı, Birinci Beş Yıl 1963-1967 T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, Ankara Ocak 1963, s. 445

B — İkili İktisadî ve Zihniyet Yapısı

Türkiyenin iktisadi bünyesi pek çok taraflı ile bilhassa zihniyet ve sosyal yapısı itibariyle ikili bir vaziyet arz etmektedir. Bir tarafta modern mübadele ekonomisinin karakter ve şartlarının mevcut olduğu hesimler millî ekonomide yer almışken diğer tarafta an'anevî iktisadî faaliyet ve zihniyetin hakim olduğu önemli derecede geniş iktisadî çevreler de vardır. Birçok iktisadî faaliyet dallarının ve iktisadî alanların halen iktisaden geri kalmış ekonomilerin vasıflarını taşıdığı Türkiye aynı zamanda iktisaden gelişme halindedir. Prof. W. W. Rostow Türk ekonomisinin 1937 yılındanberi iktisadî gelişme (take-off) safhasına girdiğini söylemektedir²². İşte Türkiyenin gelişen ekonomisi ve kısmen gelişmiş iktisadî çevrelerle, halen geri kalmış ekonomilerin özelliklerini arzeden iktisadî kesimler ortaya ikili iktisadî bir bünye, tezath durumlar ve ayrı ayrı birbirine zıt beşerî davranışlar çıkarmaktadır. Türkiyede fertlerin iktisadî vakıalar karşısındaki tutumları, kazanç arzularının mahiyet ve hudutları bilhassa bazı hallerde çok farklı olmaktadır. Bu zihniyet ve davranış farkları tabiatıyla fertlerin çalışma arzularında ve emeklerinin arzında tayin edici faktörler olarak rol oynamaktadır.

Yukarda belirttiğimiz sebepler yüzünden Türkiyede ücret değişimleri karşısında mecmu emek arzının elastikiyetine ait marko bir tahlil yapamayacağımızdan, burada, mikro, bazı kısmî tezahürleri ihtiva edici, bir analize esas teşkil etmek üzere kazanma arzundaki bu zihniyet ve davranış farklarını gayet vazih bir şekilde ortaya koyan bir misal zikredeceğiz.

Prof. Daniel Lerner, ortadoğu memleketlerinde, an'anevî toplum bünyesinden modern cemiyet şekillerine geçişi incelemiş bulunmaktadır²³. Bu araştırması sırasında Balgat köyü üzerinde hususî bir dikkat ve ısrarla durmaktadır. Çünkü «Az gelişmiş ülkelerdeki modernleşmenin ferdî ölçüdeki manası, minyatür olarak, biri bakkal ve diğeri muhtar bulunan iki Balgatlının hayatında takip edilebilir.»²⁴ Balgat köyünde ilk araştırma 1950 yılında yapılmıştır. Köy-o zaman Ankara belediyesinin hudutlarından 8 kilometre uzakta bulunuyor ve köye gitmek oldukça güç oluyordu.

22) W. W. Rostow. The Stages of Economic Growth. Cambridge. The University Press. 1962. 8 Baskı s. 38

23) Daniel Lerner. The Passing of Traditional Society. The Free Press of Glencoe. İkinci Basım. 1962

24) Daniel, Yukarda adı geçen eser. s. 19

Balgat köyünde Prof. Dr. Lerner'in hususî dikkatini çeken ve kendilerini çok geniş manada tipik misal olarak kabul edip şumulendirdiği iki insan vardır. Biri köyün o zamanki yegâne bakkalı ve diğeri köyün muhtarı. Bunlar aynı köyde yaşamalarına rağmen iki ayrı dünyaları olan insanlardır. Hayat felsefeleri, zihniyetleri, arzuları değerleri, para karşısındaki tutumları ap ayrıdır. Köyün muhtarı az konuşan, gözü tok, toprağa bağlı, an'anevî düşünce ve hayat tarzına sadıktır. Bakka ise gözü yukarlarda, hareketli, çok kazanmak istiyen, halinden memnun olmayan, her fırsatta şehre inen, köyün geleneksel değerlerinden uzaklaşmak isteyen bir kimsedir. Her iki tipik insanın bilhassa maddî kazanç fikri karşısındaki davranış ve zihniyet farklılıklarını belirtmek için Lerner'in incelemesinden bazı karakteristik misalleri burada göstereceğiz:

«Muhtarın hayatın ilk prensipleri konusunda çok az güçlüğü vardır. Çünkü an'anevî türk faziletlerinin bir misali olmak istemektedir ve umumiyetle öyledir de. Hayatına hakim olan vasıflar itaat, cesaret ve sadakattır, bu değerler Osmanlı imparatorluğundan Atatürkün Cumhuriyetine geçip yerleşmişlerdir. Bunlar, köyün günlük hayatı gözden geçirildiğinde, hakiki bir doktrindir. Meselâ yetmiş iki oğlu hakkında ne dilediği sorulduğunda muhtar derhal şu cevabı vermiştir: Onların bizim yaptığımız gibi savaşmalarına ve benim neslimin öldüğü gibi ölmesini bilmelerini dilerim. Anketçinin kanaatkârlık hakkında sorduğu suali Muhtar bir başka sualle cevaplandırmıştır: Daha fazla ne istenebilir. Allah beni fazla zahmet çektirmeden bu olgun yaşa getirdi, bana erkek ve kız çocukları verdi, beni köyümün başına geçirdi, bu yaşta bana vücut ve kafa sağlamlığı nasip etti. Ona şükürler olsun.

Bakka ise çok değişik tipte bir insandır. Balgatta doğup büyüdüğü halde değişik bir dünyada yaşamaktadır. Muhtarın kanaatkâr olduğu bir mevzuuda bakka huzursuzdur. Anketçinin sondaj sualine bakka kesin ve kuvvetlice cevap vermiştir: Daha iyi şeyler istediğimi sana söyledim. Şehirde daha büyük bir bakka dükkânına, yine orada güzel bir eve sahip olmak ve güzel elbiseler giymeyi arzu ederim.

Muhtarın hayatından halim ve salim bir tarzda bahsettiği, mukayeseler yapmadığı, Allaha şükrettiği mevzualarda Bakka kendi meselesini daha karmaşık ve değişik bir açıdan değerlendirmektedir. Kendi meselesini kendisi ile köy arasındaki mücadelenin dramı olarak görmektedir. Kendi faziletini diğerleri ile mukayese etmekte ve onlarda bunun eksik olduğunu söylemektedir: Ben bu köyde-

kiler gibi değilim. Onlar daha iyi şeyleri bilmiyorlar. Kendilerine daha iyi şeylerden bahsettiğim zaman Allahın bana verdiği şeylere şükretmediğimi söylüyorlar.

Anketçi, (Bizzat kendinin halledemeyeceği bir meselede köyün için ne arzu edersin?) şeklindeki soruyu sorduğu zaman Muhtar «bazı köylüler için tohum ve para yardımı» talep edeceğini söylemiştir. Bakkala cevap sırası gelince, sualin mahallî meselelere inmesine muntazır olmamıştır. «Eğer Türkiyenin Reiscumhuru olsaydım köylülerin şehre gelip dünyayı görmeleri için yollar inşa ederdim onları bütün hayatları boytnca kendi köşelerinde kalmalarına müsaade etmezdim» diye cevap vermiştir.

..... Bakkalın bütün diğer köylülerin fikirlerinden ayrı olarak Türkiyenin dışında bir yerde yaşayabileceği Anketçinin bir başka sorusu ile meydana çıkmıştır: Eğer Türkiyede yaşamamış olsaydın nerede yaşamak isterdin? Köylülerin verdiği standart cevap yaşamak istemeyecekleri, başka herhangi bir yerde yaşamayı tahayyül edemeyecekleri idi. Zoraki bir tercih hali köylüler tarafından cevapsız bırakılmıştı. Anketçi «Farzedin ki Türkiyeyi terketmek mecburiyetinde kalırsanız?» şeklinde ısrar edince Balgathlıların bazıları buna karşı şiddetle tepki göstermişlerdir. Köyün çobanı, diğer birçok tamamen kızmış şahıslar gibi, nihayet bu durumda kendi kendini öldüreceğini söylemiştir.

Muhtar, bu suale de, köklü bir adamın açık ve kendine güvenir sesiyle cevap verdi: Hiçbir yerde, burada doğdum, burada yaşadım ve ümid ederim ki Allah benim burada ölmemi nasip eder. Tostn'un sondajı üzerinde Muhtar tekrar kesin bir şekilde cevap vermiştir: Buradan bir tek adım dışarı çıkmak istemem.— Sadece Bakkal, kendisini Türkiyenin dışında, yabancı bir toprakta yaşar görmeyi tahayyül etmekten bir güçlük çekmiyordu. Filhakika, bir insanın bir soruya kendi kendine birçok def'alar sormuş olması halindeki gibi, buna tamamen hazırdu. Bakkal «Amerika» diye cevap verdi ve Anketçinin kendisine niçin diye sormasını beklemeksizin sebebini söyledi: —Çünkü oranın çok güzel bir memleket olduğunu ve en basit bir insanın bile zengin olmak imkânlarının bulunduğunu duyduğum.—

Bu tip fikirler yüzünden Bakkal, etrafındaki köylülerin gözünde bir haricî ve muhtemelen bir kâfir olarak gözüküyordu. Bakkalın para konusunda teşhir ettiği canlı arzusu Balgattaki konuşulmaz tabu fikirlere karşı ağır bir hakaret teşkil ediyordu. Ana-

dolu köylüleri arasındaki âdetler selini tanzim eden kanunda kan-davası ve cinsî meseleler ihtiraslara konu teşkil edebilir fakat pa-ra böyle telâkki edilmez. Paradan çok bahsetmek düşük ve yakışık olmayan bir şeydir. Paraya karşı aşırı bir arzu göstermek —Allah bizi muhafaza buyursun:— dinsizce bir harekettir.»²⁵

Prof. Dr. Lerner, Balgat köyünü ve bu köydeki muhtar ve bak-kalın zihniyet ve davranışlarını az gelişmiş memleketler için örnek minyatür bir maket olarak kabul etmektedir. Bütün bir az gelişmiş ülkeler için gösterilen bu örneği biz daha rahatlıkla Türkiye için kabul edebiliriz. 1954 yılında yapılan ikinci ziyarette, Prof. Lerner Balgatın tamamen denecek kadar değiştiğini müşahade etmişti. Fa-kat bunun sebebi Balgatın Ankara belediyesi hudutları içerisine alın-ması ve Ankara ile birleşmesi idi. Bu istisnaî durumun haricinde Balgat köyünde sembolleştirilen ikili iktisadî zihniyet tezahürü Tür-kiyedeki durumu temsil eder mahiyette gözükmektedir. Bir tarafta an'anevî, kendi kendine yeterli olmaya çalışan iktisadî çevrelere bağ-lı ve esas faaliyetini orada yapan, tatmin etmek istediği ihtiyaçları mahdut olan işgücü, diğer tarafta paranın hakim rol oynadığı mü-badele sektöründe yer alıp kazancını her zaman biraz daha arttır-mağa gayret sarfeden kimseler aynı millî ekonominin sınırları içe-risinde bulunmaktadırlar.

C — Emek Arzu Elastikiyetinin Tersine Olmasına Ait Müşa-hadeler

Birinci grupta olanların yani ihtiyaçları mahdut ve bu duru-mun tabii neticesi olan zihniyet yapısına ve davranışa sahip kim-selerin para ekonomisinin hakim rol oynadığı sektörde istihdam edilmeleri halinde tersine elastikiyet hadisesi daha belirli bir şekil-de ortaya çıkmaktadır. İhtiyaçların mahdut olması, muhakkak ki diğer faaliyet dallarında da emek arzını, ücretlerin arttırılması kar-sısında, ya çalışanların sayısı, çalışma müddeti veya çalışmanın şiddetini düşürerek, azaltıcı bir rol oynamaktadır. Ücretlerin azal-ması da esasen geniş ölçüde asgarî geçim haddinde yaşayan bu kimse lerin arzlarını arttırmaya, icabında buldukları yerleri terkederek başka mintikalara gitmeye zorlamaktadır. Fakat emek arzındaki bu tersine elastikiyet hali, Türkiyede büyük çoğunluğu ile ferdî teşeb-büs esasına müstenit ve dağınık olan tarım ve küçük hizmetler sek-törlerinde daha az belirlidir. Türkiyede emek arzındaki tersine elas-

25) Deniel. Yukarda adı geçen eser. s. 23-25

tikiyet hadisesinin asıl belirli olarak ortaya çıktığı yer, büyük sayıda köylü-işçi çalıştıran sınıflı teşekküllerdir. Asıl ekonomik çevresi köy olan veya şehirde yerleştiği halde köyle bağlarını kesmemiş bulunan köylü-işçilerle ihtiyaçları çok alt seviyede teşekkül etmiş olan işçilerin emek arzlarının tersine elastik olduğunu gösteren müşahadelere vardır.

Çok fazla sayıda köylü-işçi çalıştıran Ereğli Havzası Kömür İşletmelerinde birçok işçinin emek arzlarının elastikiyetinin tersine olduğu müşahade edilmiştir. Prof. Dr. Orhan Tuna bu hususu şu şekilde belirtmektedir. «Zonguldak maden işçileri üzerinde yapılan tetkikler göstermiştir ki, işçinin 5 satlık ücret geliri, esasen mahdut olan ihtiyaçlarını karşılamakta ve daha fazla çalışma ihtiyacı hissetmemektedir.

İşgücünün menfi elastikiyet zihniyetine sahip olması ekonomi için zararlar tevhit etmektedir. Zira reel ücret seviyesinin artması işçi produktivitesinin artmasıyla ilgilidir.

Bu arada meta ekonomik unsurların tesirlerini kapitalist olmayan zihniyetin tesirleri olarak görüyoruz.»²⁶

Zonguldaktaki bir kısım maden işçilerinin emek arzları elastikiyetinin ücret değişimleri ile tersine olduğu, bu kömür havzasında ki işçiler mevzuunda selahiyet sahibi bir alâkalı ile yaptığımız şahsi mülâkattan da²⁷ anlaşılmıştır. Türkiyedeki bazı çok önemli istihraç ve sanayi kollarında işçi emek arzının ücretler müvacehesinde tersine elastik olup olmadığını anlamak için bu kollarındaki en büyük işçi sendikalarının başkanları ile 1964 yılının Ocak ayında mülâkatlar yapmış bulunuyoruz. Senelerdenberi iş ve işçi hayatında tecrübeler edinmiş bu şahıslara önce işçinin emek arzının, değişen ücret hadleri karşısında tersine elastik olmasının ne demek olduğunu anlatmakla mülâkat'lara başlıyorduk. Sonra bu konuda muhatabımızın sorduğu sualleri cevaplandırıyor ve meselenin yalnız bir anlaşmaya mahal vermeyeceğine kani olduğumuz zaman böyle tersine elastikiyet hadiseslerinin kendi işçileri için bahis konusu olup olmadığını soruyorduk. Bu suale yukarıda zikredilen Zonguldak Maden işçileri sendikasının Başkanının cevabı şöyle olmuştur:

«Bu tip işçiler bizde vardır. Bunlardan sendika olarak çok müstekeyiz. Kömür madenlerinde çalışan işçilerden 15.000 kadarı civar-

26) Orhan Tuna, Sosyal Siyasete Giriş, İstanbul 1963 s. 63

27) Kendisi ile mülâkât yaptığımız ilgili zat 1964 de Zonguldak maden işçileri Sendikası Başkanı olan Mehmet Alpdündardır. 1964 yılında 49.570 işçinin Sendikaya üye bulunduğu ifade edilmiştir.

dan, küçük kasaba ve köylerden buraya çalışmaya gelirler. Bunlar tamamen bu hadisenin mevzuu içersindedirler. Bu işçilerin çok büyük ekseriyetinin evine kilim veya radyo girmemiştir. İçinde oturduğu ev için kiremit ve tuğla kullanmıyor. Böyle şeyler için bir heves ve ihtiyaç duymuyor. Buna karşı tedbirler almaya çalıştık. Vereşiye muamele yapmaları için dükkânları teşvik ettik. Bu işçilerin şehre devamlı olarak gelip yerleşmelerini sağlamak ve bu şekilde durumunu değiştirmek istiyoruz. Şehirde yerleşirse durum çok değişir. Yoksa bu işçiler ancak bir ihtiyaçları olunca kömür madenine gelip çalışıyorlar.»

Yeni bir sanayi tesisinin yeni bir şehir doğurduğu Karabükte de ²⁸ işçilerin emek arzında aynı durum, yani işçinin önceden düşündüğü gelir miktarını ne kadar önce elde ederse emek arzını o kadar erken geri çektiği görülmüştür. Bu hususta sorduğumuz suale işçi sendikası başkanı ²⁹ şöyle cevap vermiştir :

«Bu hal bilhassa 1959 senesine kadar çok şiddetli olarak devam etmiştir. İşletmenin daha ziyade tahmil ve tahliye işlerinde çalışan ve Gümüşhane, Bayburt ve Kelkit bölgelerinden gelen işçiler muayyen bir parayı elde etmek için işletmeye girmektedirler. Bu parayı ne kadar erken kazanırlarsa fabrikayı o kadar erken terketmektedirler. Umumiyetle bu müddet 3 ay kadar olmaktadır.

Bu durum fabrikada işçi devrini çoğaltmaktaydı. Buna bir çare olmak üzere 1949 da bir karar alındı. Karara göre fabrikadan ayrılan işçi aradan bir sene geçmeden tekrar fabrikaya alınmayacaktı. Bu karardan sonra işçilerden bir kısım köyü bir kısmı ise fabrikayı seçtiler. 1954'den beri Sendika, İşletme ile birlikte işçilere okuma yazma, aritmetik ve coğrafi bilgiler öğretiyor. Kurslar açıyoruz. Bütün bunlar işçinin üzerinde tesir yapmıştır. Şimdi daha hesabî olmuşlardır.»

Bu misal köylü-işçi tipinin emek arzının nasıl tersine elastik olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Bunun mahzuru işçi devri nisbetinin yüksek olması ile ortaya çıkmıştır. Sonradan işçinin şehre yerleşmesi ve ona verilen bilgiler onu «daha hesabî» yapmıştır.

28) Karabükte sanayiın kurulması ile ortaya çıkan değişiklikler için bak: Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu. Karabük Sanayileşmesi ve İçtimai Tesirleri. İktisat Fak. Neşriyatı. 133 İstanbul 1963

29) Türkiye Maden, Madeni Eşya ve Makina Sanayii İşçileri Sendikası Karadeniz Şubesi Başkanı Ahmet Çehreli. 14 senelik sendikacı ve 24 senedir de işçidir.

Bilhassa ziraat sektöründen gelen işçilerin emek arzının ücret hadleri ile tersine elastik olması halinin oldukça yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Alâkalı işçi liderleri ile yaptığımız mülâkatlardan aşağıda zikredeceğimiz iki misalde bunu teyid edici mahiyettedir:

Metal İş Federasyonu Başkanı ³⁰ «Bu şekilde, daha önceden tasarladığı gelir miktarını ne kadar çabuk elde ederse işini o kadar önce terkeden işçiler çok ve sık görülmektedir. Bu durumu önlemek için Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu ile yapacağımız toplu iş sözleşmesine bir madde koymaya çalışmaktayız. Bu bilhassa ziraat maksatlarla fabrikadan ayrılmayı önleyici bir hedef gütmektedir» demıştır.

Petrol, Kimya ve Atom İşçileri Sendikası Genel Sekreteri ³¹ ise mülâkatta şunları söylemiştir: «Bu tip işçiler vardır ve bunlar umumiyetle kalifiye bir mesleğe sahip olmayan işçiler arasında, bilhassa mevsimlik işlerde veya temelli sanayiın yardımcı iş kollarında süresi muayyen olan işlerde görülmektedir. Söylediğimiz gibi bunlar daha ziyade vasıfsız işçilerdir ve umumiyetle kısmen sanayiide kısmen ise ziraatte çalışmaktadırlar. İnşaat iş kolunda, tütün, pamuk, pancar, toplama gibi işlerde de çok sık görülür. Köyünden, bir iki hayvan veya bir tarla almak için para kazanmaya çıkan ve dışarda işçi olarak çalışan köylü bu parayı ne kadar çabuk kazanırsa köyüne o kadar erken dönmektedir. Maden ocaklarında işçi olarak çalışmış bir kimse olarak işçinin fazla mesai primini ekseri halde fizikî kifayetsizliğinden dolayı reddettiğini söyleyebiliriz.»

İşçi meseleleri ile, işçilerin bizzat içinde bulunarak alâkadar olan ve bizathi kendileri birer işçi bulunan ilgililerle yaptığımız mülâkatlar hep, Türkiyede büyük sayıda işçi çalıştıran sanayi ve istihraç iş kollarındaki emek arzında tersine elastikiyet hadisesinin görüldüğünü ortaya çıkarıcı olmuştur. Bize verilen cevaplar arasında bu hadisenin vukuu bulmadığına dair hiçbir misal görülmemiştir. Arz elastikiyetinin tersine olduğu emeğin menşesine ait verilen bilgilerde dikkati çeken bir mahiyet benzerliği vardır. Bunlar daha ziyade köylü-işçilerin emek arzıdır, ve arzının kısılma veya fazlaşması işçinin daha önce tasarladığı gelir yekûnunu kısa veya uzun müd-

30) Kaya Özdemiroğlu. Mülâkatın yapıldığı sırada Kaya Özdemiroğlu aynı zamanda Türk-İş Genel Sekreter Yardımcısı idi.

31) 1964 yılındanberi sendikacı olan İsmail Topkar, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yönetim Kurulu azası ve 1. Bölge temsilcisidir.

dette elde etmesine bağlı olmaktadır. Tabiatıyla ücret haddi yüksekse bu müddet azalacak şayet düşükse uzayacaktır.

Köylü-işçinin emeğini muayyen bir gelir yekûnunu kazanmak için arzetmesi arz elastikiyetini tersine yapmaktadır. Bu elde edilecek gelirin harcama yeri çok değişiktir. Köylü sadece vergisini ödemek için de emeğini arz edebilir. «..... İşlerin büyük bir kısmının, vergilerini ödeyecek kadar para kazanmak için bir iki ay çalışıp sonra giftliklerine dönen giftçiler arasında yapılmakta olduğu bildirilmiştir.»³² Ödenecek vergi yekûnu belli bir miktar para olduğu için köylü - işçinin emeğinin arz süresi ücret haddinin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmakta ve onunla tersine orantılı bulunmaktadır. İşçinin muayyen bir gelir miktarı için çalışması hali işyerlerinde bilhassa işçi devrini çoğaltarak verimliliği azaltıcı bir rol oynamaktadır. İşçilerin ancak ihtiyaçları olduğu zaman çalışıp bu ihtiyaç tatmin olunca işi bırakmaları hali resmî bir raporda şu şekilde belirtilmiştir:

«İstikrarı doğrudan doğruya mümkün kılacak tedbirler hangileri dir? Bunun için istikrarsızlığın sebeplerini anlamak şarttır. Fakat maalesef Sümerbank, işçi istikrarsızlığının sebepleri ve tedbirleri hakkında açık bir görüşe malik değildir.

Fabrikadan uzaklaşma sebepleri :

a..... b..... c

d — İşçi, ihtiyacı olduğu zaman fabrikaya giriyor, ihtiyacı kalmayınca fabrikadan çıkıyor.»³³

Bu kısmın baş tarafında belirttiğimiz gibi, bazı sahalarda istatistikî malûmatın yokluğu ve mevcutların kifayetsizliği, Türkiye'de mecmu emek arzının elastikiyetinin hesaplanıp ortaya konulmasına imkân vermemektedir. İstatistikî verilerin bu günkü durumu muvacehesinde bu istikametteki bir tesbit işi çok spekülâtif kalmaya mahkûm görünmektedir. Fakat elimizde mevcut ve yukarda zikrettiğimiz bilgiler, Türkiye'de emek arzında, ücret hadleri değişimleri karşısında, tersine elastikiyet hadisesinin mevcut olduğunu gös-

32) Somerwell, Hines, Whittlesy, Kamerer, Gardner, Smith, Dorr, Wadsted, Wright, Trinano, Türkiyenin İktisadî Bakımdan Umumi Bir Tetkiki. Ankara, 1933-1934, Mehmet İhsan Matbaası Cilt 6 s. 235

33) Sümerbank. 1943. Umumi Murakabe Heyeti Raporu

termektedir. Türkiye'de bir kısım emek arzının elastikiyetinin tersine olması Türk ekonomisinin ikili karakterinin tabii bir neticesi gibi görünmektedir. Tersine elastikiyet hadisesi umumiyetle an'anevî, kendi kendine yeterli ziraat ekonomisi esasına dayanan çevrelerden fabrikalara gelen köylü-işçilerde müşahade edilmektedir. Bunlar daha ziyade muayyen hedefli (target worker) işçilerdir. Önceden tasarladıkları gelir yekûnuna, ücret hadlerindeki hakiki yükselmeler sebebiyle, ne kadar önce ulaşırlarsa emek arzlarını piyasadan o kadar erken çekip köylerine dönmektedirler. İşçilerin hayat standartlarının çok düşük seviyede teşekkül etmesi, onların bir an evvel tatmin olup çalışmalarının müddet veya şiddetlerini azaltarak, emek arzları elastikiyetinin tersine olmasında başlıca rolü oynamaktadır. Burada ana amil ihtiyaçsızlıktır. Devamlı göç maksadı ile köyü terkedenler hariç, ihtiyaçları mahdut olan köylü-işçiler şehirlere muayyen bir miktar para kazanmak için gelmektedirler. Köyün haricinde vukuu bulan köylü-işçi emek arzı miktarı emeklerini arzedenlerin köydeki gelirleri ile tersine orantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin gelir seviyesi düşük, nüfus kesafetinin sık olduğu bölgelerinden, diğer bölgelere meselâ İstanbul'a olan işgücü akımı nisbî olarak müreffeh mıntikalardan daha fazladır.³⁴ Çukurovaya Egeye mahsul zamanı İç Anadoludan ve diğer bölgelerden vukuu bulan emek arzı bu bölgelerin iktisadî karakteristiklerinden birini teşkil etmektedir. Kuraklık, sel v.s. gibi tabii afetlerin sonunda da, felâketlere uğrayan köylülerin iş aramak için köylerini terkettikleri görülmektedir. Köylü hayat seviyesini muhafaza için emeğini şehirde arz etmektedir. Hayat seviyesi muayyen ve mahdut olduğu için, önceden tasarladığı gelir miktarını elde eder etmez de şehri terk edip köyüne dönmektedir. Bu hadise bilhassa yol ve inşaat işlerinde çok belirli bir haldedir. Temas ettiğimiz müteahhitler ve taşoranlar bundan çok müşteki olduklarını söylemişlerdir.

Şehre belli bir gelir miktarı elde etmek için gelen işçi şehirde bu hedefini büyük bir çoğunlukla değiştirmemektedir. Aldığı ücretin büyük bir kısmını önceden tasarladığı harcamayı yapabilmek için biriktirmekte veya «memleketine» göndermektedir. Şehirde veya şehir dışı inşaatlarında mevsime göre ya çadırlarda veya «amele odalarında» yatmakta ve hemşehri kahvelerinde veya bir kenara uzanarak serbest zamanını geçirmektedir. Ücretinden istihlâk için ayır-

34) Doğu Marmara Bölgesi Ön planı İmar ve İskân Bakanlığı, İstanbul, 1963 s. 17

dığı miktar ve yaşadığı muhit onun yeni ihtiyaçlar duymasına ve bunun için çalışma müddet veya şiddetini arttırmasına elverişli değildir. Burada görgü tesiri sifıra yakın bir seviyededir. Buna çare olarak resmî bir raporda eğitim üzerinde durulması tavsiye edilmektedir: «Daha yüksek bir hayat seviyesine varmak arzusunun uyan-dırmak ve düşük bir standartla iktifa mecburiyetini mümkün mer-tebe ortadan kaldırmak için patronların amelenin ve halkın talim ve terbiyesini arttırmak icap eder»³⁵.

Türkiyede bir kısmı halk ve köylü tabakalarında müşahade edilen bu ihtiyaçların çok alt seviyede teşekkül edip, kazanç arzusunun şiddetli olmaması hadisesi muhakkak ki «bir lokma bir hırka» zihniyeti ile de alâkalıdır³⁶. Bu zihniyet kapitalist iktisadî sistemdeki «İktisadî adam»ın zıddı ve aksi kutbudur. Durgun bir hayat tarzını getiren bu zihniyetin doğma ve devam etmesinde dini ve felsefî bazı fikirlerin yanlış anlaşılıp tatbik edilmesi de önemli bir rol oynamıştır. Nitekim kazanmak ve ihtiyaçtan daha fazlasını başkalarına, yoksullara tasadduk etme fikrî bir kısım halk tabakalarında mahiyetini değiştirerek miskinlik manâsına alınmaktadır. Türkiyede halk arasında Süleyman Çelebinin Mevlîd'inden sonra en fazla okunan kitapların başında gelen Ahmediye'den aldığımız şu beyitler, az kazanma, az ihtiyacı olma fikrinin nasıl bir zihniyet ve iktisadî hadiseler karşısında davranış haline geldiğini gösterebilir:

Fi Beyanı Mebhas-ı Fakr
Her bulan fakr ile buldu rahatı
Kıl kanaat görme dünya zahmeti
Olsa ger şâkir ganî, sabır fakir
Yeğdür ol şâkir ganîden ol fakir.³⁷

35) Türkiyenin İktisadî Bakımdan Umumi bir Tetkiki. Yukarıda Zikredilen Rapor. s. 247

36) Bu hususun inhitat tarihimizdeki tahlili için bak: Sabri Ülgener. İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri. İktisat Fak. Yayını. İstanbul 1951. Bilhassa s. 193 ve devamı

37) Ahmedî Bican. Ahmediyye. Dersaadet (İstanbul). Çemberlitaş Karşısı Matbaa-i Osmaniye 1303 (Hicrî). Burada belirtilen zihniyet aşağıdaki diğer mısralarda da açık bir şekilde görülmektedir:

Kim fakirlerden sonra kırk yıl gani
Cennete girse gerektir bil anı
Ağniya olan hesabâ duralar
Fakr-u hal olan cinana varalar.

Azla kanaat, fazla kazanma arzu ve gayretinin olmaması esaslarına dayanan bu zihniyet aslında islâm dininin çalışmayı ve kazanmayı teşvik eden prensipleri ile tezat halinde bulunmaktadır. Prof. Dr. Muhammed Hamidullah bu hususu şu şekilde belirtmektedir: «Hz. Peygamber başkalarının sırtından geçinmekten tamamen uzak, nasipsiz kimseleri nafakalandırmak için zenginlik peşinde koşanları methedmiştir. Onun birçok hadisleri arasında şu sözleri de rivayet edilmiştir:

- a — Bir meşlek icra ederek kazanç temin eden bir kimse Allahın sevgili kuludur.
- b — Allah verdiği nimetlerinin iz ve işaretlerini kulunun üzerinde görmeyi sever.
- c — Öldüğün vakit senin geçindirdiğin kimseleri başkalarına muhtaç olmaktan uzak bir halde, bolluk içinde bırakman tercihe şayandır»³⁸

Türkiyede ekonominin bazı kesimlerinde emek arzının tersine elastik olmasının asıl sebebi olan ihtiyaçların düşük bir seviyede teşekkül etmesi ve fazla kazanmama meyli iktisadî gelişmeyi yavaşlatan unsurlardır. Fakat aynı zamanda yatırım hacmini genişletip yeni iş sahaları açmadan, bu köylü-işçi grubunun ihtiyaçlarını yeni bir ücret politikası ile çoğaltmak, ziraat sektöründeki gizli işsizliği şehirlerde temerküz etmiş açık işsizlik haline getirebilir mahiyette gö-

Görmemişin kârıbanın halini
Buna benzet mahşerin ahvalini,

Hamli olan bârı kaydına düşer
Yüksüz olan önce varıp yol aşar.

Mal için çekme emek gussa yeme,
Yok deyüben düşme efkârı gama.

İzdiyadı arama ümüdi kes
Mal-ı dünya cem'ine etme heves

Bir kefenle gönderir dünya seni
Malım emlakını alır geri.

38) Muhammed H amidullah. Le Monde Musulmane Devant L'Economie Moderne Cahiers de l'Institut de Science Economique Appliquée, Decembre 1961 (Série. No. 3) Paris. s. 27

zükmeğdir. Sanayiın gelişmesi, şehirlerin büyüyerek şehirleşmenin önem kazanması, işçinin yerleşik hale gelmesi, köy-şehir irtibatının artması gibi inkişaf lar, Türkiyede emek arzının ücret hadleri değışiklikleri karşısında elastikiyetinin tersine olması hadisesinin ehemmiyetini azaltıcı şekilde tesirler icra edebilir. Böylece Türkiyenin iktisadî ve zihniyet yapısı değışecektir. Tabiatıyla, iktisaden gelişmiş memleketlerde olduğu gibi, nisbî olarak yüksek ücret hadlerinde emek arzı elastikiyetinin tersine olması gelişmenin her safhasında ortaya çıkabilir.

Türkiye misalinden de anlaşılacağı gibi emek arzının ücret hadleri değışmeleri karşısında elastikiyetinin tersine olması, iktisaden gelişmiş ve az gelişmiş memleketlerde ayrı sebebler yüzünden meydana gelmekte ve ayrı neticeler vermektedir.